

Максимова О.О. Педагогічні доміанти розвитку особистісного потенціалу молодшого школяра // Нові технології навчання: наук.-пед. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ, 2014. - №81. - С. 49 – 52.

УДК 371.011 (07)

E-mail: helen.maks23@mail.ru

Максимова Олена Олександрівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

та педагогічних інновацій ЖДУ ім. І. Франка

Педагогічні доміанти розвитку особистісного потенціалу молодшого школяра

***Анотація:** У статті аналізується поняття «особистісний потенціал молодшого школяра», подається опис характерних для даного вікового періоду змін у психічній, інтелектуальній, комунікативній сферах. Розглядаються педагогічні умови оптимального розкриття потенцій дитини.*

***Ключові слова:** особистісний потенціал молодшого школяра, педагогічні умови, задатки, здібності, педагогічна ситуація, особистісно стверджувальна ситуація.*

Розвиток освіти на сучасному етапі передбачає посилену увагу до особистості кожної конкретної дитини, її індивідуальності. Вимогами, що стоять перед школою у сьогоденні, є не тільки передача суспільного досвіду у вигляді знань та відомих способів дій, а й розвиток творчого потенціалу учня, різних компетенцій, необхідних для правомірного співіснування з іншими людьми, а також формування особистісних якостей, які допоможуть знайти своє місце у житті, стати активним членом суспільства і щасливою, упевненою у власних силах людиною.

Найсприятливішим для розкриття й впливу на розвиток здібностей є молодший шкільний вік. Це дуже відповідальний етап дитинства, який характеризується тим, що школяр хоче вчитися, учиться вчитися і вірить у свої сили. Кожна дитина має певні задатки. Завдання вчителя – відшукати ці пагінці здібностей і розвивати їх, дати шанс кожній дитині відчувати радість досягнення, усвідомлення своїх можливостей, допомогти зрости в умовах успіху. У навчанні цінний не лише результат, але й сам процес сходження, пошуку, спроби, помилки, здобування – тобто все, що розвиває школяра, привчає мислити і діяти самостійно. З'ясування умов активізації потенціалів особистості, як суттєвого джерела її розвитку, здатної не тільки до актуалізації власного “Я”, а й до духовного розвитку – важливе педагогічне завдання.

Аналіз досліджень, присвячених питанням розвитку особистісного потенціалу школярів показує, що вони побудовані на теоретико-методологічних підходах, що розглядають особистість як цілісну,

багаторівневу і таку, що саморозвивається, систему (Г.Альтшуллер, М.Данченко, Т.Кудрявцев, С.Литвин, Р.Немов, С.Новосьолов, Б.Поляков, Б.Теплов,). Розкриття соціально-філософського аспекту даної проблематики стало предметом спеціального дослідження С.Анісімова, О.Гусейнова, О.Дробницького, О.Лосєва, В.Плахова, Л.Сохань, Т.Тугаринова та ін. Завдяки зовнішньому впливу та власним зусиллям дитина зростає в моральному та інтелектуальному аспектах, визрівають її особистісні якості, сприяючи саморозвитку і творчій самореалізації в різних видах діяльності.

Завданням нашої статті є висвітлити шляхи оптимального розкриття особистісного потенціалу молодшого школяра.

Саме поняття «потенціал» є полінаучним і розглядається в різних галузях знань. Вікіпедія означає потенціал як можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані, а потенціал людини як систему відновлюваних внутрішніх ресурсів, які виявляються в діяльності, направленій на отримання соціально-важливих результатів. Схоже визначення знаходимо в праці В.Маркова, Ю.Синягіна: це сукупність поновлюваних ресурсів, які можуть бути використані людиною для досягнення певної мети або результату [2]. Під особистісним потенціалом розуміємо сукупність наявних здібностей людини як суб'єкта діяльності та придатних до мобілізації основних джерел у вигляді задатків, неповторне поєднання лише їй притаманних властивостей, які в разі їх використання дозволять особі-носію досягти значних результатів діяльності у певних сферах. Потенціал таких властивостей забезпечує особі самореалізацію через спілкування з іншими людьми та через вплив на них (А.Петровський, 1984, Є.Головаха, 1987, Ю.Швалб, 2004) .

Як свідчить аналіз наукової літератури, присвяченій дитячій віковій психології, молодший шкільний вік характеризується активністю протікання всіх процесів. У більшості учнів формуються стійкі інтереси, які перетворюються у ведучі мотиви учбової діяльності. Зовнішні, престижні мотиви поведінки починають заміщатися етичними мотивами. Для даного періоду в житті дитини є характерним на емоційно-несвідомому рівні осягати і привласнювати провідні цінності і норми, тому молодший шкільний вік є сенситивним періодом усвідомлення моральних ідей, законів і правил. У цьому віці перебудовуються і потреби: домінуючими стають потреби в пошані і шануванні, тобто визнання компетентності дитини, досягнення нею успіхів у різних видах діяльності, схваленні з боку як однолітків, так і дорослих. За рахунок розширення кола спілкування, входження дитини в нові соціальні ролі зростає поле її реального самовираження і самореалізації. Молодші школярі випробовують потребу «реалізувати себе як суб'єкта, залучаючись до соціальних сторін життя не просто на рівні розуміння, але і як творці» [3, с. 67]. Нові види діяльності і соціальна ситуація вводять дитину в нормований світ міжособових стосунків і вимагають від неї організованих довільних дій, відповідальності, дисциплінованості, розвиненості виконавських дій, пов'язаних з отриманням навичок учбової діяльності (планування, виконання програми дій і здійснення контролю). Основними

характеристиками всіх пізнавальних процесів дитини поряд з довільністю стають продуктивність і стійкість. Для молодшого школяра характерні свобода уяви і фантазії, емоційна рухливість і чутливість, потреба в нових враженнях, допитливість. Як засадові стосовно розкриття особистісного потенціалу дитини визначаємо такі підструктури особистості, як мотивація, самооцінка, рівень домагань, самоцінність, пізнавальні, емоційно-вольові особливості (ініціативність, здатність до вмотивованого ризику, висока працездатність, сила волі, самодисципліна, відповідальність, уміння розподіляти свій час, упевненість, стійкість у подоланні труднощів). Логічним є гармонійне поєднання їх удосконалення з морально-етичним вихованням із метою запобігання розвитку егоїзму, себелюбства, заздрощів до іншого.

Для вчителя важливо вірити, що кожен учень – це неповторний витвір природи з притаманними тільки йому особливостями, задатками, здібностями. Всі люди прийшли в цей світ не випадково, і зрозуміти свою природу, віднайти «сродну працю», як говорив Г.Сковорода, є головним завданням в житті. Шляхи пошуку резервів у розвитку прихованого потенціалу особистості можна поділити на внутрішні (черпаємо в самому собі) і зовнішні (їх розкриває інша людина).

Природно, що однією з умов розвитку потенцій учнів у школі виступає особистість самого педагога. Оскільки вчитель в початкових класах – це, безсумнівно, авторитет, член референтної групи, думку якого цінує дитина і на світогляд, позиції, переконання якого спирається у своїх судженнях та діях, від його особистого прикладу залежатиме спрямування активності учнів. Зокрема, якщо вчитель працює творчо, то відповідне ставлення до навчальної діяльності буде вироблятися і у дітей. І навпаки, якщо вчитель не має такої властивості особистості, як спрямованість на творчість, то й від своїх учнів він буде вимагати тільки знань репродуктивного рівня. Від чуйності, вміння вислухати і почути, викликати і виправдати довіру дитини, безоцінно зрозуміти внутрішній стан учня, побачити його неповторність залежатиме ступінь розкриття і розвитку потенцій підростаючої особистості. Важливим є педагогічний такт дорослого стосовно висловлювань дітей, їх думок та ідей (часто помилкових), що виявляється не у засудженні, критиці чи ігноруванні пропозицій дитини, а у наданні їй можливості самій у процесі здійснення аналізу переконатися у хибності своїх поглядів чи неможливості на даному етапі здійснити бажане. Щодо останнього, то альтернативою є залишення шансу для учнів реалізувати свою ідею у майбутньому.

Одним із визначальних аспектів у досліджуваній проблемі є зосередження уваги на індивідуальному підході до учнів, який ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого виховання. Ретельне вивчення особистості кожної дитини, виявлення позитивних індивідуальних якостей, на які можна спертися в роботі, допоможе продумати стратегію і тактику діяльності педагога, батьків, результатом якої будуть справджені надії, очікування, впевненість у своїх силах, бажання розпочинати нову справу.

З метою виявлення схильностей дитини необхідно включати її в різні види діяльності, щоб міг відбуватися процес пошуку себе. Включення дитини в різнобічні види діяльності дасть можливість оволодіти різними сторонами суспільного досвіду і вміло стимулювати дитячу активність, що забезпечить простір для вияву і розвитку інтелектуальних, художніх, спортивних тощо здібностей дітей, формування у них навичок творчого саморозвитку. Саме система різних видів діяльності є основним чинником соціального розвитку особистості. Цілеспрямований та перетворюючий характер діяльності дає змогу суб'єкту вийти за межі будь-якої ситуації, вписуючи її у широкий контекст суспільно-історичного буття. Побудова, творення людиною своєї діяльності - основа становлення її особистості. Оскільки кожна людина є неповторною, має задатки до розвитку здібностей у певному виді діяльності, перед вихователями постає задача допомогти учню віднайти в собі те найкраще, що закладене природою, і здійснювати його розвиток. Збагачення предметно-розвивального середовища надасть школярам можливість самовизначитися та самовиразитися. В діяльності, до якої у особистості є природні задатки, вона неодмінно досягне успіху, очікування якого поступово можна буде перенести на інші види діяльності, реалізуючи принцип опори на позитивне.

Для забезпечення інтересу до діяльності її потрібно пов'язати з відкриттям нового, придбанням нових знань. Для того, щоб школярі не втратили зацікавленості в діяльності, необхідно пам'ятати про те, що дитина прагне до вирішення максимально важких для неї завдань. Про те, що діяльність повинна бути максимально важкою але здійсненою, зазначав Р.Немов, або, іншими словами, діяльність повинна перебувати в зоні потенційного розвитку дитини. Щоб реалізувати дану умову, слід поступово збільшувати складність завдань, дотримуватися «принципу спіралі» за Н.Бершадською. Доречно згадати «повний акт мислення» за Дж.Дьюї, який стверджував, що мислити людина починає тоді, коли стикається з труднощами, вирішення яких має життєво важливе для неї значення. У сучасній школі даний аспект навчання реалізується через проблемне навчання. Широке застосування в практиці отримали проблемні ситуації, що виникають в результаті спонукання школярів до висунення гіпотез, попередніх висновків, узагальнень. Будучи складним прийомом розумової діяльності, узагальнення припускає наявність уміння аналізувати явища, виділяти головне, абстрагувати, порівнювати, оцінювати, означати поняття. Застосування проблемних ситуацій у навчальному процесі дає можливість формувати в учнів певну пізнавальну потребу, забезпечує необхідну спрямованість думки на самостійне вирішення поставленої проблеми, включення у пошукову діяльність, що неминуче веде до розвитку прагнення до пізнання і творчої активності дітей.

Принцип активності учня, обґрунтований свого часу К.Ушинським, є основоположним принципом виховання, що визнає учня активним суб'єктом, який знаходиться у процесі постійної, динамічної взаємодії з усім оточуючим, у тому числі й з вчителем. Процес підготовки вчителя до

взаємодії з вихованцем повинен озброювати його засобами формування суб'єктності учня. Психологічні дослідження показали, що учень виступає в якості суб'єкта діяльності тільки тоді, коли у нього проявляється у цій діяльності чітка позиція, спрямована на докладання власної активності (С.Максименко, В.Слободчиков, Г.Цукерман та ін.). Однак справжня активність виявляється не тільки (і не стільки) в адаптації школяра до виховних впливів, якими б змістовними і складними вони не були, скільки у їх самостійному перетворенні на основі суб'єктного досвіду, неповторного і унікального у кожного індивіда.

Таким чином, виявлення суб'єктної позиції школяра пов'язане не тільки з тим, як він засвоює нормативно задані зразки, але й з тим, як він їх перетворює, як виражає своє вибіркове ставлення до предметних і соціальних цінностей, заданого змісту знань, характеру їх використання у своїй діяльності, тобто з так званним позиційним самовизначенням людини як суб'єкта діяльності.

У педагогічній діяльності для того, щоб глибше пізнати молодшого школяра, а також дати йому можливість обрати правильний, на його думку, і зручний шлях дії, виникає необхідність конструювати спеціальні педагогічні ситуації. Поняття «педагогічна ситуація» розуміється нами як сукупність умов та обставин, що спеціально задаються вчителем або виникають спонтанно в педагогічному процесі і використовуються з навчально-виховною метою. Метою створення педагогічних ситуацій взагалі є розвиток учня як суб'єкта громадської і трудової діяльності, а отже і розвиток його предметно - діяльнісних і міжособистісних здібностей. З метою формування вихованця як суб'єкта власної діяльності й поведінки Н.Мойсеюк пропонує створювати особистісно стверджувальні ситуації (у літературі зустрічаються ще терміни «виховні» або «особистісно орієнтовані ситуації»), у яких забезпечується сприймання й осмислення реальної дійсності, формування ціннісних орієнтацій, світогляду учнів, суб'єктивного досвіду, виявлення особистісних здібностей. За результатом дитячого вибору дії завжди має стояти морально-духовний зміст, в ньому повинно відобразитися ставлення школяра до світу, уявлення його про себе, про світ, про оточуючих людей і так далі. Для становлення соціально значущої особистості апріорі є загальнолюдські цінності, вміння визначатись і діяти згідно них.

Оскільки становлення дитячої особистості передбачає її соціалізацію, необхідно розвивати обумовлене віковими особливостями дитини прагнення до спілкування з однолітками, спрямовуючи її на прагнення до спілкування також і через результати діяльності, що виглядає як діяльність по практичному досягненню суспільно значущого результату. Спільна діяльність зближує дітей, породжуючи цілу гаму міжіндивідуальних зв'язків, таких, як прихильність один до одного, потреба в спілкуванні, бажання бути разом. Емоційне ставлення до партнера регулює взаємодію з ним.

Проблемою розвитку здатності співпереживати, яка проявляється у емоційній децентрації, займалися Г.Бреслав, В.Давидов. Під емоційною децентрацією розуміються «здібності індивіда сприймати і враховувати у

своїй поведінці стан, бажання й інтереси інших людей” [1, с.99]. Для формування процесів децентрації В.Давидов радить спеціально організовувати взаємини дітей під час позакласної роботи (створення виховних ситуацій), використовувати драматизацію, малювання, дискусії, під час чого діти у своїй уяві відтворюватимуть ту чи іншу ситуацію, ставитимуть себе на місце героїв, намагатимуться уявити їхні думки і почуття, їх ставлення до інших, зрозуміти їх дії. “У процесі такої діяльності школярі глибше і більш різнобічно починають розуміти конкретні моральні ситуації, взаємини людей у певній системі відносин, краще усвідомлюють і повніше засвоюють моральні норми. Одночасно у дітей розвивається здатність до різносторонньої, диференційованої оцінки вчинків” [4, с.130].

Моральні норми у процесі виховання трансформуються у відповідні моральні ставлення, які втілюються у поведінці, вчинках, судженнях молодших школярів, ціннісних ставленнях до навколишнього середовища, яке опосередковує їх ставлення до самих себе. Через те, що молодший школяр не тільки об'єкт дії на нього дорослих, а й учасник діалогічної взаємодії, він активно набуває власного досвіду і все більше включається у процес взаємодії із середовищем, поступово стаючи учасником, творцем, організатором спілкування та діяльності, в якій формуються провідні для морального розвитку якості особистості.

Саме моральна діяльність у молодшому шкільному віці виступає реальною сферою об'єктивації особистісного розвитку, оскільки формування основних компонентів цієї діяльності забезпечує вияв дитиною свого внутрішнього потенціалу, своїх потреб і можливостей. При цьому найістотніша ознака полягає в тому, що її метою та результатом є зміни самого суб'єкта, які полягають, зокрема, в оволодінні ним навичками і звичками морально-духовної культури, моральної поведінки, ставлення до інших людей, до самого себе. Таким чином педагоги повинні сприяти розвитку гуманної особистості, яка здатна бачити і розуміти емоційний стан інших людей, приходити на допомогу, рахуватися з їх інтересами, досягаючи своїх цілей, відчувати радість і задоволення від успіху товариша, від успіху спільної справи.

В межах досліджуваної проблеми вагоме місце посідає і комфортність та впевненість школяра в процесі навчально-виховної діяльності та міжособистісному спілкуванні. При цьому важливого значення набуває здійснення психологічної підтримки дитини (розуміється як процес, у якому дорослий зосереджується на позитивних сторонах учня з метою зміцнення його самооцінки, допомагає повірити в себе, уникнути помилок, підтримує при невдачах) шляхом опори на сильні сторони, демонстрації оптимізму, задоволення, любові та поваги до неї, уникнення підкреслення її промахів, прийняття індивідуальності дитини, виявлення віри у неї. У цьому зв'язку є доречним проведення паралелі з “допомогаючими відносинами” за К.Роджерсом, які визначаються автором як такі, “в яких один з учасників має на увазі, що незабаром у одного або обох членів відносин має з'явитися

більш висока оцінка своїх даних, уміння виразити і використати всі потенційні внутрішні можливості” [5, с.81].

Резюмуючи викладене, зазначимо, що людина живе на світі, що постійно змінюється, і для того, щоб вижити в ньому, має займати активну позицію, бути «гнучкою», виявляти вміння пристосовуватись до нововведень часу. Допомогти дитині розвинути закладені від природи задатки, навчити докладати зусиль для досягнення бажаного, обирати оптимальний шлях поведінки з іншими людьми, бути моральним і корисним суспільству – це головні завдання, які стоять перед сучасним учителем. А забезпечення педагогічних умов, за яких процес розвитку особистісного потенціалу молодших школярів відбувається найуспішніше, необхідно розглядати як одну з найактуальніших проблем педагогічної практики на етапі введення у вітчизняних школах освітніх стандартів нового покоління.

Список використаних джерел:

1. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения / Г.М.Бреслав. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
2. Марков В.А. Потенциал личности [Текст] / В.А. Марков, Ю.В. Синягин // Мир психологии. – 2000. - № 1. – с. 250-261
3. Менчинская, Н.А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка [Текст] / Н.А. Менчинская. – М.: Институт практической психологии, 1998. – 448с.
4. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В.В.Давыдова; Науч.-исслед. Ин-т общей и педагогической психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.

Максимова Е.А. Педагогические доминанты развития личностного потенциала младшего школьника

Аннотация: В статье анализируется понятие «личностный потенциал младшего школьника», дается краткое описание характерных для данного возрастного периода изменений в психической, интеллектуальной, коммуникативной сферах. Рассматриваются педагогические условия оптимального раскрытия потенциалов ребенка.

Ключевые слова: личностный потенциал младшего школьника, педагогические условия, задатки, способности, педагогическая ситуация, личностно утвердительная ситуация.

Maksimova Helen. Teaching dominant development of personal potential primary school children

Abstract: The article examines the concept of «personal potential of the younger schoolboy», gives a brief description of the characteristic for this age period changes in mental, intellectual, communicative spheres. Pedagogical conditions of optimal disclosure of the potentialities of the child are considers.

Keywords: personal potential of the younger pupils, pedagogical conditions, inclinations, abilities, pedagogic situation, personally affirmative situation.

